דרך המלך — שלח

פרשת שלח תר"צ

וידבר וכר' שלח וכו' ופרש"י ולמה נסמכה וכו' שלקתה על שדברה וכו' ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר. ונבין נא, האם לולא שראו במרים לא ידעו בחטא לה"ר. ולמה דוקא מרים לקתה ולא אהרן שג"כ דיבר, כמו שאמר הכתוב ותדבר מרים ואהרן, ואף שהיא התחילה מ"מ גם הוא דיבר.

אמנם איתא במדרש רבי תנחומא (פ' שופטים) עה"פ ושפטו את העם משפט צדק, שיהיו מטין ומלמדין עליהם זכות לפני הקב"ה, ממי אתה למד מגדעון שבימיו היו ישראל בצרה וכו' כיון שנמצא זכות בגדעון שלמד עליהם זכות מיד נגלה עליו המלאך וכו' לך בכחך זה בכח זכות שלמדת על בני וכו', עכ"ל המדרש.

המדרש אומר לנו בזה, שהדיינים לא על דברים שבין אדם לחבירו בלבד מתמנים אלא בעיקר על דברים בין ישראל לאביהם שבשמים. שופטים ושוטרים תתן לך וכו' ושפטו את העם משפט צדק שיהיו מטין ומלמדין עליהם זכות לפני הקב"ה. ובכלל כל ענין המשפט אף שבין איש לחבירו הכל הוא מפני שהמשפט לאלקים הוא, כלומר לא זו בלבד שהמצוות השכליות אין אנו מקיימין בשביל השכל שמחייב לא לגנוב ושלא לגזול רק מפני שד' ציוה לא תגנוב, אלא כל הענין שהשכל מחייב שלא לגנוב ושלא לגזול הכל הוא מפני שד' ית' הוא אלקי המשפט, ומשפטו וחלק תורתו זו גילה והשתלשל למשפט שבין בני האדם. השכל בלבד לולא שחלק תורת ד' נמשך בו היה יכול לחייב שנכון לגנוב ולגזול, כמו שאה"כ כל דרך איש ישר בעיניו, ולגנב יש שכל וסברא שצריך הוא לגנוב וכו', רק כיון שחלק תורתו נשתלשל למוח ישראל לכן מבינים בשכלם שאסור לגנוב, וכיון שמלכותו בכל משלה וחלק מצוה זו ציוה גם לאוה"ע כי בן נח מצווה על הגזל ועל הדינים לכן גם להם נמשך ניצוץ מחלק תורה זו עד שמבינים שאסור לגזול.

ואין לשאול למה המצוות שבין אדם לחבירו נשתלשלו לשכל עד שגם האדם יבינם, והמצוות שבין אדם למקום אין האדם מבינם ורק בע"כ מוכרח לקיימן: אין זאת שאלה, כי ידוע שבכל המצוות ישנן חוקים בלא שכל וטעם ומשפטים בשכל. רק זהו החילוק בין חלק התורה ומצוות שבין אדם למקום לבין אדם לחבירו, המצוות שבין אדם למקום כיון שהוא ית' הנמצא היחידי מחויב המציאות גם המצוות בעבודה אליו הן נמצאות וקיימות, ורק העשיות של האדם משתנות ואינן נמצאות, פעמים עושה פעמים לא עושה ח"ו. למשל הד' מינים תמיד כשבא סוכות הד' מינים מצוות הן, ובציצית יש דעה שאפי' מונח בקופסא מחוייב בציצית. המצוות נמצאות ורק העשיה נעשית בשעה שהאדם עושה אותן. משא"כ המצוות שבין אדם לחבירו. כיון שאין האדם נמצא תמיד רק עובר בעוה"ז ואפילו בשעה שנמצא רק אפשר המציאות הוא. לכן גם המצוות שבין אדם לחבירו אינן נמצאות. ותמיד על האדם לעשות אותן מחדש שיהיו מצוות. למשל מודה במקצת חייב שבועה דאורייתא. האם יש מודה במקצת כשלעצמו. או והשיב את הגזלה. האם יש גזלן מיוחד שגם בלא עשיית האדם נוכל לומר זה הדבר או האיש מצוה הוא, רק בשעה שהאדם עושה נעשה דבר זה מצוה לשעה, ומקודם אין דבר, לכן קשה יותר לשמור את התורה בענינים שבין אדם לחבירו מאשר בין אדם למקום.

ובגמ' אמרו אין התורה מצויה בתגרים. אף שגם בין התנאים והאמוראים היו בעלי מלאכה וסוחרים. וצורבא מרבנן צריכים למכור את סחורתו מקודם (נדרים ס"ב כב) ומשמע שיכול להיות צורבא מרבנן סוחר. אבל זה הדבר. המצוות שבין אדם למקום שהם נמצאים במקום כגון ציצית לולב. ובזמן כגון שבת וכו'. אז המצוה שנמצאת מעוררת את האיש וברחובות תתן קולה שישמרנה ויעשנה. והמצוות שבין אדם לחבירו כיון שהם כעין דבר שלא בא לעולם מין קבלה מחדש הוא אצלו, ובכל עת בואו למצוה הוא צריך לחדשה ולעשותה למצוה ואין דבר שיעוררו כנ"ל. מין קבלת התורה מחדש הוא, שצריך לעורר את התורה דלעילא שתימשך לעשיה שתעשה למצוה זו. לכן קשה לו יותר. אבל מי שכל מעשיו בקדושה ומעלה אותם לתורה, אזי נמשכת תורה של מעלה לעשיותיו ונעשות תורה. וזה אין התורה מצויה בתגרים, מפני שאינה מצויה כמו מצוות שבין אדם למקום וצריך הוא לעשותה מחדש לכן אינו מתעורר עליהן, משא"כ אם מתגבר וכל מעשיו בקדושה וחלק תורה של מעלה נמשך להם, מתעורר לקיים את המצוות שבין אדם לחבירו כמו את המצוות שבין אדם למקום.

ואפשר שלכן חלק תורה זו של משפט ע"פ רוב ע"י ריב בין האנשים ואחד תובע כי במצוות שבין אדם למקום שהמצוות נמצאות, המצוות תובעות אותו, אבל בין אדם לחבירו קבלה חדשה היא לכן נתגלה גם מין תביעה של קבלת התורה, וכיון שהתורה והמשפט לאלקים נשתלשלה לאנושיות. גם התביעה נשתלשלה לאנושיות שזה תובע את חובו, ובאמת היא תביעת הנפש בוא ונקבל את התורה ולא תגזול. תביעה לקבל את התורה שעוד לא ניתנה ולא נמצאה בעולם כמציאות קבועה.

ואפשר זה ענין טענת יתרו מה אתה עושה לעם וכו', אשר ע"פ פשוט קשה להבין מה שאלהו. יעמוד וישמע שדן את דיניהם. וכן למה בתשובתו ענה מש"ר כי יהיה להם דבר, להם לשון רבים. בא אלי לשון יחיד. אבל יתרו ראה שמש"ר עוסק בדברים הדיוטים זה בא בטענה על חבירו שגזל ממנו פרה, וזה ששור של חבירו נגח את פרתו וכו', וחשב שהתמנות הדיין הוא רק לתווך בין איש לחבירו מין סרסראות היא. והיתכן שמש"ר יבלה כ"כ הרבה שעות ביום בדברים אלו. מה אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בוקר עד הערב, פשוטי העם בדבריהם עומדים עליך מן בוקר עד הערב ואתה מבלה אתם את כל היום, וחשב שזהו ח"ו כעין פגם בגדלות מש"ר. ואמר לו מש"ר דע נא שגם מעשי אלו אינם פשוטים. גם בדבר הזה יבא אלי העם לדרוש אלקים. כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי וכו' ובזה והודעתי את חקי האלקים ואת תורותיו, תורת ד' נמשכת אליהם בזה, לכן כי יהיה להם דבר בא אחד תובע אלי כי והודעתי דהיינו שאמשיך ידיעה וקבלה מחדש עתה כנ"ל.

הדיין לא על דברים שבין איש לחבירו בלבד נתמנה רק בעיקר בין ישראל לאביהם שבשמים. ולכן העיקר אצלו שילמד זכות על ישראל לפני הקב"ה. ולמוד זכות הזה זכות לעצמה היא אשר בעבור זה נושעים. האב נותן מעות לבנו הילד בכדי שיאכל, והבן אוכל ועוד מקבל שכר בשביל אכילתו. וכ"כ למה. מפני שבאכילתו מגיע טובה גם להאב שמפני גודל אהבתו מתענג מזה. ותענוגו של האב מאכילת בנו אינה כמו תענוג אדם זר שמתענג כשמהנה את זולתו. שרק מעונג זולתו נהנה הנותן. האב בתענוגו יש גם עצמיות. גם שלו הוא תענוגו. כי ע"י הבן הוא נקרא אב.

ובחי' אב לא שם לבד הוא רק תכונה בנפש היא. שיש לתכונה זו שנקראת אב מדות ונטיות לעצמה כאהבה רחמנות וכו' שמתגלה בו ושאין בזולתו. עד שאמרו בגמ' שבסנהדרין לא קיבלו מי שאין לו בנים מפני שאין בו רחמנות המתגלית באב, והיינו שכ"כ עצמיות לעצמה יש בהבחי' אב עד שגם כלפי אדם זר מתעורר יותר רחמנות מאשר באיש שאין בו האבהות. והבחי' אב נתגלה ע"י הבן, וקיום וטובת הבן טובת חלק נפש האב הוא. וכשאוכל הבן ומקבל טובת אביו שהוא גם טובת האב האב עוד נותן לו שכר כאילו עשה דבר למענו. והן אמת שכל הנמצאים וכן ישראל צריכים להקב"ה. והוא ית' יסוד כל הנמצאים, וכמו שאומרים בפיוט כל ברואי מעלה ימצאו כל יש בלתך שנוי. והוא ית' אינו צריך למי מנמצאיו ח"ו. אבל מלכותו ית' שתתגלה על העולם תלויה בישראל. וכמו שאמר המדרש על הפ' נכון כסאך מאז, אע"פ שמעולם אתה לא נתיישבה כסאך אלא מאז ישיר, ואברהם אבינו אמר עד עכשיו היה אלקי השמים ועתה נעשה גם אלקי הארץ, שהרגלתי שמו בפי הבריות. והאיש הישראל חוץ מזה שמלמד את העולם ואת ישראל חבריו את גדלות ד' ואת תורתו. בעבודתו עוד ממשיך הוא את קדושתו ית' לעולם. וד' אמר אשר הוצאתי אתכם ממצרים להיות לכם לאלקים. פי' שתתגלה אלוקותו ית' על ידם. וקיום ישראל טובת שמים היא, וכשמלמד מי זכות על ישראל, זכות היא עד שבזכות זה כבר נושעים.

וכן האיש בעצמו כשמתפלל על עצמו, התפלה עצמה ג"כ זכות היא לו, כי הלא ישראל הוא בן להקב"ה, והוא מתפלל עתה בעד בנו של הקב"ה ומלמד זכות עליו. וגם הלל אמר כשהלך לאכול שהולך לגמול חסד עם אותה עניה, היינו נפשו. הן אמת שלא כל אחד הוא כהלל שכל מעשיו היו לשם שמים לא לעצמו. וכשהלך לאכול לא לעצמו הלך רק כדי לחיות א"ע שהוא בן הקב"ה. אבל גם האיש שאינו במדרגת הלל וכשהולך לאכול מרגיש תחילה את רעבונו, מ"מ אם הוא לפחות במדרגה שבאם היה רצון שמים שלא יאכל והיה צריך למסור את נפשו לד' היה מוסר ולא היה אוכל (ומי הוא האיש הישראלי שלא יהיה במדרגה זו) אז אכילתו וכל מעשיו נקראות לשם ד' בבחי' זו. וכשמתפלל ע"ע אף שיש לו נגיעה לעצמו. אבל כיון שלפני ד' היה משליך את כל עצמותו לכן אף בקשתו לעצמו עבור בן ד' הוא ועל איש ישראל הוא מלמד זכות. אשר זאת התפילה בעצמה זכות היא לו.

וזה הרמז בפ' כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כד' אלקינו בכל קראינו אליו (דברים ד'). כי מי שאינו מזרע ישראל אף שד' מתקרב אליו בתפלתו ומושיעו, הנה רק כשמתפלל את כל תפלתו לד' ד' מתקרב אליו ומושיעו. משא"כ ישראל כיון שמתחיל להתפלל ע"ע או על ישראל חבירו וזה זכות לו כבר קרוב ד' לו. כד' אלקינו בכל קראינו, בכל קראינו לא בסופה בלבד. ואפשר זה ענין פעולת התפלה, אף שד' יודע גם מקודם שהוא צריך ישועה. אבל כל הפעולה היא כיון שהוא מתפלל וכבר זוכה הוא מפני התפלה בעצמה כנ"ל בגדעון, ד' שומע לו ופועל.

והנה איתא בזוה"ק בענין הופיע מהר פארן וזרח משעיר למו שהלך ד' לבני עשו וישמעאל שיקבלו את התורה, ואומר הזוה"ק שלשריהם אמר ד' שיקבלו וכו', ואומר משל למלך שרצה ליתן בית מלא אוצרות לבנו וייירא שלא יקנא בו העבד. נתן סם בחדר הראשון ואמר לעבדו רוצה אני ליתן לך את הבית עם האוצרות. וכשראה העבד את סם המות אמר בטח כולו סם, ואמר תן המתנה זו לבנך ואני נותן לו גם מצדי מתנה לשחדהו כדי שיקבלם. כן כשלא רצה ד' שיקנאו השרים על שלא נתנו את התורה לאומותיהם הראה להם מתחילה לזה לא תרצח וכו' ואמרו תורה זו נאה ויאה לישראל וגם מצדנו אנו ניתן להם שוחד כדי שיקבלו. ומה המה מתנותיהם. האור שיש בעצמותם. הטוב שבלא תרצח דהיינו שיענשו הבי"ד לחייבי מיתות, הטוב שבלא תנאף לפריה ורביה. וכן עשה ד' בכל האומות עי"ש. היינו שבנ"י כ"כ נתקדשו אז עד שלא יכלו לקיים מצוה באופן נמוך. עד שנתנו להם אוה"ע מעט האור שבנמיכיותם.

אבל בכלל יש להבין. למה יקנאו השרים עד שהוצרך להראות להם הסם, והם הוצרכו ליתן שוחד לישראל שיקבלו. הא אפשר גם להם לקיים את התורה שניתנה לישראל. אך כבר אמרה הגמ' שיאמרו אוה"ע כלום כפית עלינו את ההר. היינו שבאם כפו עליהם ההר היו מוכרחים לקיימה. ונתנו המתנות שיכפו את ישראל לקבל את התורה. והנה כפיית ההר נשמע מויתיצבו בתחתית ההר (שבת פ"ח). נמצא שמש"ר שעלה על ההר ולא נכפה עליו ההר וקיים את התורה לא יכלו להתקנא בו ולא נתנו לו שוחד. לכן בעצמו לא היה יכול לקיים את המצוות באופן נמוך ופירש מן האשה. א"כ אהרן לא לה"ר דיבר רק שאלה שאל. הלא גם בנו דיבר, כי גם אהרן עלה אל ההר כמ"ש ועלית אתה ואהרן עמך ומ"מ לא פירש. וד' השיבו אם יהיה נביאכם וכו' במראה וכו' בחלום וכו'. שכיון שנבואתו של אהרן היתה בהתלבשות במראה וחידה של מעשיהם של ישראל לכן מתנות שקיבלו ישראל מהם חלה גם עליו והיה יכול לקיים את המצוות גם באופן נמוך. משא"כ מש"ר שתמונת ד' יביט למעלה מהתלבשות מראה וחידות אנושיות, לא חלו בו מתנות שקיבלו ישראל.

אבל מרים שלא עלתה אל ההר והיתה בכלל הכפיה ודיבורה מין לה"ר היה. לכן לא יכלה תפלת משה לפעול עליה לגמרי והוצרכה להצטרע ז' ימים. כי כנ"ל. שכל התפילה פועלת מפני זכות המתפלל שנעשה זוכה ע"י לימוד הזכות, וכיון שדיברה מרים לה"ר עליו. וכנודע שהלה"ר עושה התרחקות במי שמדברים, כמו שאמרו בגמ' (ערכין ט"ו) שלכן נקראת לה"ר לשון תליתאי לכן לא יכלה תפלת מש"ר לפעול עליה. וכיון שראו כן המרגלים שכ"כ הלה"ר עושה התרחקות עד שלא יכלה תפלת מש"ר לפעול, היה להם לירא שלא תפעל תשובה על חטא זה, וכמו שהיה שאף שאמרו חטאנו לא הועילה תשובתם.

וזאת עיקר פעולת התפילה, בזכות המתפלל שמלמד זכות על ישראל.